

LBRIS

We know
books

Ionuț Țene

Valahi gorali, Vlași, Valaško

Interpretări istoriografice

Prefață de Cornel Jurju

Postfață de Avram Fițiu

CASA CĂRȚII DE ȘTIINȚĂ
Cluj-Napoca, 2026

Carte în regia autorului, care își asumă răspunderea asupra conținutului.

© Ionuț Țene, 2026.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ȚENE, IONUȚ

Valahi gorali, Vlași, Valaško : interpretări istoriografice / Ionuț Țene ; pref. de Cornel Jurju ; postf. de Avram Fițiu. - Cluj-Napoca : Casa cărții de știință, 2026

Conține bibliografie

ISBN 978-606-17-2667-7

I. Jurju, Cornel (pref.)

II. Fițiu, Avram (postf.)

94

Coperta I: <http://www.milowka.eu/muzyka-taniec-i-piesn-kultury-goralskiej.html>

Casa Cărții de Știință

B-dul Eroilor, nr. 6-8

Cluj-Napoca, 400129

Tel.: 0264-431920

www.casacartii.ro; e-mail: editura@casacartii.ro

CUPRINS

Fascinanta istorie pierdută (Cornel Jurju)	9
Argument	13
<i>Geții și genealogia popoarelor nordice</i> de Frédéric-Guillaume Bergmann. O istorie originară	17
Valahia Mică și Valahia Mare: denumiri ale Țărilor Românești din Peloponez până în Tatra	24
Aleksander Stadnicki – primul istoric modern polonez care a scris despre valahii gorali din Carpații Păduroși, la 1848	31
Urmașii voievozilor maramureșeni Dragoș și Sas: gorali valahi și volohii de azi	35
Teorii istorice poloneze reduccioniste despre originea slavă a valahilor gorali	43
Sociologul Kazimierz Dobrowolski – o perspectivă antropologică interbelică despre valahii gorali	50
Botanistul clujean Alexandru Borza în vizită la valahii gorali din Tatra poloneză la 1928	57
„Ius Valachicum” la valahii gorali din Evul Mediu. Perspectiva istoricului polonez Grzegorz Jawor	63

Originile românești ale nobilimii poloneze de la sud de Cracovia. Viziunea istoricului Ludwik Wyrostek.....	71
Limitele istoriografiei poloneze despre trecutul valahilor gorali din Carpații Păduroși.....	79
Valahii gorali recuperați de noul val istoriografic polonez. Urmașii românilor, în viziunea lui Paweł Sendyka.....	91
Onoare și haiducie în cultura montană a valahilor gorali. Concepția sociologului Stanisław Buda.....	101
Vladimir Lenin în mijlocul valahilor gorali, între anii 1912–1914.....	110
Anna Oczko – noul val istoriografic polonez despre originea românească a goralilor din Polonia.....	117
Universitarul polonez Krzysztof Nowak despre originea vlahilor din Moravia cehă.....	125
Valahii gorali în dramaturgia romantică poloneză. Cazul Józef Korzeniowski.....	132
Wojciech Bogusławski compune prima operă poloneză de teatru. <i>Miorița</i> valahilor gorali la 1794.....	139
Valahii gorali – subiect identitar etno-folcloric în istoriografia americană contemporană.....	146
Vlahii (vlașii) din Slovacia: Istorie, cultură și prezență românească în Tatra.....	154
Folcloristul ceh František Bartoš – autorul etnografiei Moraviei valahe (<i>valašský</i>) de la sfârșitul secolului XIX.....	163

Grzegorz Jawor – istoric polonez pasionat de legătura dintre climă și prezența valahilor din Tatra în secolele XV-XVI.....	172
„Cartea Vlahilor” din Silezia – preocupări străvechi de alchimie la valahii din Munții Krkonoše (Giganților).....	181
Petra Kostková de la Universitatea Olomouc – istorie valahă și turism în Moravia valahă (Valašsko).....	188
Autohtonismul valahilor din Moravia: o nouă perspectivă istoriografică cehă.....	196
Vlahii din Slovacia – perspective istoriografice pozitivistice din perioada regimului comunist cehoslovac.....	204
Istoricul polonez Jerzy Nalepa despre originea panonică a valahilor gorali din Munții Tatra.....	213
O istorie a Holocaustului în Mezericiul românesc din Moravia, sub ocupația germană (Valašské Meziříčí) între anii 1939-1945.....	220
Viziunea obturată a istoricului polonez Piotr Kłapyta despre vlahi – nomazi balcanici și impactul lor asupra Carpaților Păduroși.....	232
Vlachovo Březí – un oraș cu origini valahe medievale în sudul Boemiei (Cehia).....	241
Valahii apicultori din regiunea Teșin – teritoriu disputat de secole între Cehia și Polonia.....	246
O teorie istoriografică slovacă eșuată: originea celtică a vlahilor din Slovacia.....	255
Migrațiile vlahilor și impactul lor etnofolcloric în Slovacia și Polonia montană, reflectate în lucrările lui Armand Guță.....	262

Originea valahilor gorali din ținutul Podhale, între păstorit și haiducie în sudul Poloniei.....	269
<i>Baladă pentru Marina</i> – film artistic cehoslovac din 1964 despre viața valahilor gorali. Între <i>Ion</i> și <i>O vară cu Mara</i>	281
<i>Curajul Alb</i> – film polonez despre separatismul valahilor gorali din timpul celui de-al Doilea Război Mondial	285
O cercetare așteptată: <i>Wallachian Mobility and Settlement along the Carpathian Arc</i> , coordonată de Mihai Dragnea. Goralii sunt la origine români!.....	294
Postfață (Avram Fițiu).....	303
Bibliografie selectivă.....	305

Fascinanta istorie pierdută

Suntem parte dintr-o societate care se autodefinește avansată și civilizată, dar care acceptă tot mai puțin rostul reflecției și al lecturilor formatoare. Cel mai adesea, lectura se confundă cu informarea utilitaristă și fugitivă, curiozitatea căutătoare de lumină este dopată cu avalanșa imaginilor din multitudinea ecranelor care parcă ne împresoară, iar cugetarea este suplinită de noua zeitate a vremurilor, inteligența digitală/artificială, înfățișată ca atotputernică.

Într-un context postmodernist supus ambivalenței, la rândul-i atins de germenii decadenței, scriitorii precum Ionuț Țene dispun de instrumentarul necesar pentru a semnaliza riscuri, pentru a nuanța percepții sau pentru a propune opțiuni estetice. Ionuț Țene nu este doar un observator atent al vieții românești, el reușește să asimileze și să interpreteze calitativ socio-umanul, ceea ce îi permite să fie unul dintre autorii prolifici ai publicisticii autohtone. Ca atare, trăirile lui, rezultate din această interacțiune creatoare cu realitatea românească, au fost transferate în ultimele trei decenii în remarcabile și diverse conținuturi istoriografice, literar-poetice sau jurnalistic.

Susținute cu un condei harnic și talentat, contribuțiile istoriografice ce-i aparțin lui Ionuț Țene se evidențiază, între altele, printr-o diversitate tematică în care pot fi întâlnite Clujul universitar în primii ani postbelici, reconstituiri ale unor biografii de

factură națională (politice și ecleziastice), sistemul concentraționar comunist etc.

Sub același semn al îndrăznelii și oarecum al ineditului tematic se găsește și textul care, într-un stil alert și captivant, se așterne în paginile care urmează. Un prim aspect ce trebuie semnalat, esențial pentru orice studiu istoric, ține de componenta documentară, care este asigurată de o varietate de surse editate, mai puțin cunoscute mediului academic românesc și, în extenso, celui publicistic. Ionuț Țene reapelează opere mai vechi ale unor mari istorici români (N. Iorga, Sextil Pușcariu, Silviu Dragomir, C. Daicoviciu, G. Murnu etc.), care conțin informații și viziuni interpretative aproape uitate, cu privire la comunitățile de origine valahă din jurul României. De asemenea, sunt recitate și reinterpretate texte de proveniență bizantină care fac trimitere la valahii din sudul Dunării. Însă, principala categorie documentară o reprezintă numărul însemnat de lucrări (studii, articole, cărți) publicate în Polonia, Cehia și Slovacia despre enclavele valahe, ale goralilor și vlašilor, din Europa Centrală. Este persistentă impresia că Ionuț Țene repertoriază și recenzează o întreagă bibliografie istoriografică, precum și alte materiale documentare (piese de teatru, filme etc.) care, începând cu secolul al XVIII-lea, au apărut în spațiul polonezo-ceho-slovac. Desigur, ar putea atrage atenția, mai cu seamă publicului din România, curiozitatea și efervescența intelectuală care, în spații culturale vecine, s-a antrenat în jurul valaho-goralilor, a istoriei și identității lor.

Cu privire la etnogeneza românilor, se cunoaște că aceasta a fost cercetată și argumentată, cumva firesc, cu predilecție în raport cu teritoriul României. Or, cartea lui Ionuț Țene lărgiște cadrul, reflectorul cercetătorului fiind orientat către valahii din Balcani și, cu totul deosebit, către goralii/vlașii din Munții Tatra. În cel din urmă caz este surprins un proces complex al supravie-

țului și expansiunii lumii valaho-române, a cărui coloană vertebrală a fost asigurată de relieful montan balcanic și mai ales de arcul carpatic. Munții au ținut loc de pavază în fața vicisitudinilor istoriei, au fost teritoriu de transumanță înspre pășunile cele râvnite, au fost factorul hotărâtor care a facilitat mobilitatea surprinzător de amplă a valahilor, cu predilecție de la sud la nord. Sau, cum inspirat formulează Ionuț Țene, Carpații au fost o „autostradă” a etnogenezei românești pe care, de-a lungul veacurilor, s-au mișcat, aproape neobservați, valaho-românii împreună cu turmele, cu graiul și cu obiceiurile lor pastorale.

Evident, aceste spații ale românității mărginașe, într-un final au împărtășit o soartă vitregă. Neputând atinge forța demografică necesară, românitatea valaho-goralilor din Munții Tatra a naufragiat în „marea” slavilor centrali, pentru ca în final să se stingă. Totuși, această românitate de avanpost, diluată sever de naționalismul slav al secolelor al XIX-lea și al XX-lea, a păstrat unele elemente identitare (lingvistice, vestimentare, ocupaționale etc.) care încă amintesc de istoria deturnată a valahilor din centrul Europei.

Cititorul care va deschide această carte va descoperi informație bogată și de puțini știută. Mai cu seamă, va simți aroma unei fascinante istorii românești, a cărui soroc nu s-a împlinit, dar care a găsit modalitatea, inclusiv prin demersul admirabil realizat de Ionuț Țene, de a-și trimite ecourile până la noi, în acest asurzitor și deconcertant început de mileniu trei.

Cornel Jurju

Geții și genealogia popoarelor nordice
de Frédéric-Guillaume Bergmann.
O istorie originară

Istoria este altfel decât se învață la școală. La mijlocul secolului al XIX-lea, școala istoriografică franco-germană ajungea la concluzia originarității popoarelor nordice, din punct de vedere cultural, mitologic, religios și genetic, din marea familie a popoarelor tracice, în special din cele geto-dace, considerate o ramură etnică a mitologicului popor al sciților.

Profesorul de literatură Frédéric-Guillaume Bergmann de la Universitatea din Strasbourg, cetățean al Imperiului Francez condus de Napoleon al III-lea, cu origini germanice din Alsacia și Lorena, a devenit un pasionat al culturii geto-dace. A fost specialist în teologie și literaturi străine, un erudit iubitor de istorie, care a publicat la Strasbourg, în 1859, o carte unică în felul ei, în care a încercat să demonstreze un fenomen istoric cu instrumente etnografice, fără prea multe argumente și date istorice științifice privind originea getică a popoarelor nordice, bazându-se pe o intuiție născută din constatări lingvistice și etnografice.

Autorul explorează un fenomen istoric excepțional privind predominanța antică a geților asupra popoarelor nordice, în special germanice, posibil sub influența lucrării *Getica* a lui Iordanes din secolul al VI-lea. El argumentează, printr-o metodologie lingvistică, prin raportare la istoria religiilor și la teme etnofolclorice, originea germanicilor din poporul getic. Pentru autor, germanii,

suedezii, norvegienii, danezii și islandezii, în special vikingii, au origini etnice, culturale și religioase în geți, considerați parte a mitologicului popor scit. Îi socotește pe sciții și pe geți drept așa-numiții strămoși ai nordicilor din punct de vedere social, moral, intelectual, spiritual și religios.

Frédéric-Guillaume Bergmann a fost un intelectual de elită. A studiat teologia la Strasbourg, la Göttingen și apoi la Berlin, precum și filologia la Paris. Decan al Facultății de Litere din Strasbourg în 1860, a rămas profesor la universitatea germană după războiul din 1870. Printre numeroasele sale lucrări se disting *Les Gètes* (1859), *Les Scythes* (1860) și mai multe studii despre Dante. Încă din timpul vieții a fost recunoscut de lumea academică pentru activitatea sa științifică și a primit Legiunea de Onoare în 1863. A devenit profesor emerit la Universitatea din Strasbourg, sanscritolog, specialist în Dante, în mitologia popoarelor nordice și teolog. Franco-germanul Frédéric-Guillaume Bergmann a propus, printr-o lucrare de etnografie, mai exact de etnogenealogie, o teorie privind originea getică a popoarelor germanice.

Omul, în gândirea acestui autor, evoluează parcurgând un statut social, moral și, în cele din urmă, intelectual, fiecare cu particularitățile sale specifice. Statutul social, de pildă, cunoaște trepte de la sălbăticie și barbarie până la civilizație. Autorul avea, astfel, o viziune evoluționistă asupra lumii, conformă epocii sale.

Statutul intelectual se bazează pe tradiție, adică pe o sumă a experiențelor existențiale și, pentru a înțelege lumea – considerată creație a lui Dumnezeu – pe religie și pe reperele sale: cerul, pământul, soarele, luna, focul, apa și oceanul. Pe aceste criterii, Bergmann a alcătuit un tablou în care neamurile nordice – germanii, danezii, scandinavii și islandezii – ajung la stadii superioare de civilizație și religie cu ajutorul sciților și al geților, iar religia este reprezentată de zeul suprem Zalmoxe sau Skalmoxis, care îi substituie pe Odin și Thor. Zalmoxis ar fi fost, în mitologie,

urmașul zeului luminii Gebeleizis, după care s-ar fi inspirat poezia nordice.

Cartea este extrem de complexă și confirmă, în viziunea autorului, ceea ce s-ar fi întâmplat în Dacia după Decebal, când dacii liberi (în amestec etnic cu goții) ai lui Ermanaric cel Mare, răpus de huni, s-ar fi îndreptat spre nordul Europei, unde, timp de o mie de ani, ar fi prelungit în istorie zalmoxianismul. Ei ar fi pus bazele, într-un sens mitologic și simbolic, ale unei „Dacii a Nordului”, recunoscute de Papa Agapet al II-lea în secolul al X-lea.

Scopul fundamental al cărții a fost acela de a explora geneza și evoluția geților, un popor cu un rol semnificativ în istoria antichității, dar adesea supus unor interpretări variate și contradictorii. Bergmann și-a propus să aducă lumină asupra acestor aspecte, investigând nu doar istoria geților, ci și legăturile lor cu alte popoare ale antichității. Unul dintre cele mai importante subiecte abordate în lucrarea sa este analiza aprofundată a geților ca entitate etnică. Acesta descrie nu doar originile lor, ci și impactul asupra istoriei regionale. Bergmann explorează legăturile dintre geți și alte grupuri etnice din antichitate, subliniind că aceste relații sunt esențiale pentru înțelegerea evoluției interacțiunilor culturale și politice din Europa de Est. În această interpretare, geții ar fi stat la baza culturală, religioasă și economică a unor popoare din Europa Centrală și de Sud-Est.

Genealogia popoarelor este, de asemenea, un concept central în lucrarea autorului. Bergmann credea că, de fapt, cunoașterea legăturilor genealogice dintre popoare ajută la înțelegerea complexității identităților etnice și a migrațiilor istorice. El pune accent pe interconectivitatea popoarelor din Antichitate și pe modul în care aceste legături au influențat evoluția socială și culturală a regiunii.

Bergmann adoptă o abordare metodologică riguroasă, combinând analiza critică a surselor istorice cu interpretarea arheologică

și analiza lingvistică. El își bazează argumentele pe o gamă largă de surse, inclusiv scrierile lui Herodot, inscripții antice, studii arheologice recente, dar și pe interpretarea originii cuvintelor. Metoda sa comparativă i-a permis să creioneze un tablou mai clar al genezei geților și al identităților etnice, contribuind la o înțelegere mai nuanțată a acestora.

Bergmann clarifică unele mituri și concepții legate de geți și de genealogia lor. Autorul reînscrie în contextul istoric adecvat legăturile dintre geți și alte popoare, cum ar fi dacii, tracii și alte grupuri din Balcani. Această reconciliere a literaturii istorice anterioare cu dovezile arheologice a permis deschiderea unor noi direcții de cercetare în studiul istoric al regiunii.

Prin cercetările sale inovatoare, Bergmann oferea nu doar o mărturie a complexității identității etnice, ci și o adevărată punte între trecut și prezent. Geții și goții ar fi fost înrudiți geopolitic, cultural și religios, prin adorarea zeului soarelui. Relevanța acestor studii continuă să fie actuală, chiar dacă unele concluzii pot fi depășite din punct de vedere științific.

Autorul susține că slavii sunt o ramură a geților și, prin filiera ancestrală celtică, înrudiți cu germanicii. În consecință, ar exista un trunchi etnic comun al geților, germanicilor și slavilor; astfel s-ar explica numeroasele elemente comune ale acestor popoare, care interferau în Europa antică. Slavii s-ar fi amestecat cu geții și cu germanicii în peregrinările și în relațiile lor comerciale.

Astfel, putem concluziona că Moravia, Tatra și Silezia au constituit o „autostradă” terestră a relațiilor geților cu slavii și germanicii, inclusiv cu scandinavii, în Evul Mediu timpuriu.

Această lucrare este considerată de specialiști esențială pentru oricine este interesat de interacțiunile culturale dintre geți și popoarele germanice. Legătura dintre geți și popoarele nordice este un subiect complex și adesea controversat și astăzi.

Autorul susținea, în mod amplu, că atât geții, cât și unele populații nordice ar împărtăși o origine comună în cadrul ramurii indo-europene a popoarelor, prin existența poporului primordial al pelasgilor. Această teorie sugerează că atât geții din zona Dunării, cât și anumite triburi nordice (precum germanicii) ar fi migrat din aceleași zone ancestrale, originile lor comune fiind parte a expansiunii indo-europene.

Bergmann susținea că geții și popoarele nordice au avut interacțiuni în cadrul relațiilor comerciale, dar și al schimburilor culturale, mai ales religioase. Principalele rute comerciale care traversau Europa de Est și de Nord facilitau contactul dintre diferite grupuri etnice. De exemplu, produsele militare, bijuteriile și materiile prime erau adesea comercializate între aceste popoare. Astfel ar fi pătruns cultura geților în nordul Europei.

Există sugestii că unele elemente lingvistice din limba getică au influențat sau au fost influențate de limbile nordice, având în vedere că ambele provin din ramura indo-europeană. De exemplu, unele cuvinte din limbile germanice sunt asemănătoare cu cele getice, ceea ce ar sugera o posibilă influență reciprocă sau o origine comună.

Mai ales din punct de vedere mitologic există asemănări între miturile getice și cele ale popoarelor nordice. De exemplu, concepțiile legate de zei și eroi din mitologia getică pot avea paralele în mitologia nordică, precum figura unui zeu războinic sau a unui erou legendar. Astfel, tema războiului și a curajului este comună în ambele culturi.

Geții sunt considerați de autor un subgrup etnic al tracilor și ar fi avut anumite interacțiuni culturale comparabile cu cele nordice. De exemplu, ambele culturi ar fi împărtășit valori și tradiții legate de vocația războinică și de respectul față de strămoși.

Schimburile comerciale dintre populațiile din zona Dunării și cele nordice au fost facilitate de rutele fluviale și maritime. Aceste

rute au permis nu doar comerțul de bunuri, ci și circulația ideilor și a tradițiilor culturale. Există dovezi arheologice care sugerează că tipurile de armament utilizate de geți și cele folosite de triburile nordice au prezentat similitudini, ceea ce ar putea indica schimburi tehnologice sau tradiții războinice comune.

Legăturile dintre geți și popoarele nordice ar fi, potrivit autorului, mai vechi decât migrațiile goților, gepizilor sau ostrogoților de la sfârșitul Imperiului Roman. Încă din secolele VI–III î.Hr. ar fi existat o legătură între geți și populațiile nordice. În această perioadă, atât geții, cât și diverse triburi nordice au început să se organizeze în comunități structurate. De exemplu, geții au fost menționați de istorici precum Herodot și Strabon, care discutau despre popoarele din zona Dunării, în timp ce în Scandinavia au apărut primele dovezi arheologice ale așezărilor germanice.

În secolele al II-lea și al III-lea d.Hr. s-a înregistrat o intensificare a interacțiunilor, rutele comerciale dintre Europa de Est (inclusiv teritoriile dace) și Scandinavia fiind active. Geții ar fi fost în contact cu triburile germanice aflate la nord de Dunăre, iar influențele reciproce ar fi devenit vizibile.

În secolele al IV-lea–al VI-lea d.Hr., perioada migrațiilor (aproximativ între secolele al IV-lea și al VII-lea) a fost crucială, când o serie de popoare, inclusiv goții (un popor germanic), au migrat în jurul Mării Negre și au intrat în contact sau în conflict cu geți și daci. A fost o perioadă de intensificare a mișcărilor de populație și a schimburilor culturale și comerciale.

La acestea se adaugă perioada vikingilor (aproximativ 800–1100 d.Hr.). Deși ulterioră, vocația exploratoare a vikingilor a generat un aflus de contacte între Scandinavia și Europa Centrală și de Est.

Deși geții nu mai existau ca entitate distinctă, influențele culturale și comerciale ar fi continuat prin intermediul altor grupuri tribale apărute în acea perioadă. Vikingii s-ar fi reîntors la origini

prin colonizarea Dobrogei getice în secolele al VIII-lea și al IX-lea. Această cronologie ar demonstra că legăturile dintre geți și popoarele nordice sunt adânc înrădăcinate în istorie, fiind vizibile pe o perioadă extinsă, care acoperă multe secole.

Pentru autor, țara Gotland reprezenta numele atribuit Scandinaviei, iar Dania din Iutlanda prefeudală era un fel de „alter ego” al Daciei lui Decebal, născut din amestecul dintre germanici (goți) și geți. Mai mult, autorul susține ideea originii comune a limbii „gutice” din Scandinavia și a limbii getice din Dacia, identificând elemente lingvistice comune și formulând o teorie a unei originalități geto-gotice comune. Inclusiv gepizii ar fi fost considerați o ramură germanică înrudită cu dacii.

Această vechime a legăturilor dintre geți și popoarele nordice reprezintă, în viziunea istoricului Frédéric-Guillaume Bergmann, noutatea adusă de cercetarea sa, fapt ce ar confirma teoria istoriografică mai recentă a „difuziei” dintre geți și goți în secolele al III-lea–al V-lea d.Hr., aspect susținut și prin raportare la lucrarea *Getica* a lui Iordanes din secolul al VI-lea. Aceasta ar trebui, în această interpretare, percepută într-o altă cheie teoretică de cercetare, care ar confirma interferențele dintre geți și germanicii din Europa Centrală și de Sud-Est, iar ulterior din Dania sau „Dacia Nordului”, fundamentul mitologic, religios și simbolic al unui popor cu posibile origini în spațiul carpto-danubiano-pontic.